

KÖNYVSZEMLE

DEBRECZENI JÓZSEF

HIDEG KREMATÓRIUM

Akár Kuncz Aladár »Fekete Kolostor«-ában, Debreczeni is »Hideg krematórium«-ában internáltsága szenvedéseit írja meg. Mindkét könyv tulajdonképpen a memoár-irodalom elburjázott műfajába tartoznék, ha nem emeiné ki egyiket is, másikat is a megírás mikéntje az ilyfajta könyvek tömkelegéből. Ha Kuncz regényét joggal tartjuk az elmúlt huszont esztendő egyik legjobb magyar könyvének, Debreczeniéről is csak elismeréssel szólhatunk. Ahogy a legnagyobbak közé emelte Kuncz »Fekete kolostor«-át mély humanizmustól áthatott nemes írásművészete, ugyanúgy megkülönbözteti Debreczeni regényét is az átlagtól a művészi tökélyű stílus. A »Hideg krematórium« élesen tagolt, keményveretű, férfias írás. Szavai szinte »centivel« illesztettek, mondatai belső szükségszerűséggel fejlesztettek. Nemes mértéktartása, eszközeivel bánni tudó ekonomiaja itt is, ott is megmutatkozik. Tisztán értelmi jellegű, közléseiben ugyanúgy, mint a költőileg éreztettekben. Költő, író, újságíró, társadalomrajzoló ebben egymással vetélkedik. Nem tudjuk, mit dicsérjünk inkább: hibátlan prózai ritmusát, gazdag nyelvi képzetét vagy a tudatos és ösztönös pompás összjátékát. Aki szereti az íróban az egyéni veretű stílust, az gyönyörűségét fogja lelni Debre-

czeni nyelvezetében, különösen leíró vagy jellemző részleteiben. De ugyanúgy élvezni fogja tiszta köznap prózáját, serkentő neki-neki-futásaival, dobantó megtorpanásaival. Kifejezéseket, mondatokat, egész fejezeteket idézhetnék ennek a kiforrott írásművészetnek szemléltetésére. Auschwitzból, Euléből, Fürstenbergből, Dörnhauból, mindenhonnan, az összes haláltáborokból, egész Auschwitzországból. Debreczeni mester a szürke szín árnyalatainak keverésében. Érdeklődésünket még a legundokabb, legförtelmesebb; legnyomasztóbb dolgok iránt is fel tudja kelteni. Csak gondoljunk több helyen latrina-leírásaira. A halált is hány alakjában, megjelenési formájában érzékelteti! Egész »de profundis«-i sorozatot ad a haláltáncukat járó nyomorultak utolsó vergődéseiből, szinte orvos-költői nyelven festve a halálba merevülés pillanatait. A nyomorúság, szenvedés és nélkülözés különféle fokozatait is mily gazdag változatosságban mutatja be. Képei élesek, könyörtelenek, kemények. Aki könyvét olvassa, bajosan felejtí el őket. A realizmus éli itt ki magát szoros szövetségben a felgyújtott képzeletű költővel. Meglepő, hogy az író annyi szenvedés és testi nyomorúság után oly híven tudta felidézni az elmúlt időket. De bármily valóság-erővel is festettek az egyes jelene-tek, nem visszataszítóak. Még förtelmességükben is kibékítenek csipetnyi emberségükkel. Annak ellenére, hogy Debreczeni látszólag

szabadulni akar tőle, cinizmusba, érzéketlenségbe, félőntudatlanságba menekülni. Ez a ki-kimesztelenedő humánum elfeledteti átkotszóró, bosszúlihegő kitöréseit, (melyeket különben ő is elfelejt). Igazságérzete kezében korbács, de ugyanakkor keményen szorító fék is, mely nem tűri, hogy felkavart indulata túljó szélsőségbe ragadja. Csak így érthetjük meg, hogy egyszerre vádolja és dicséri a nagy német nemzetet, mely egy Goethével, Kochhal, Röntgennel vagy Beethovennel ajándékozta meg a világot. Ez a lelki emelkedettség jut kifejezésre akkor is, midőn az auschwitzi haláltáborba cipelt zsidókhöz jó, magyar rendőrökről ír. A tobzódó gyűlöletgőzben az ilyenek szép, megbecsülendő sorok. Uralkodó igazságérzete úgy másokkal, mint önmagával szemben a legkíméletlenebb őszinteségre sarkallja. Csak emlékezzünk azokra a soraira, melyek lelki lefokozódásának állomásairól, emberállattá történő visszaeséséről szólnak. De itt sem reménytelen a helyzet. Az ember talán két legszebb tulajdona: az uralkodó értelem és akarat nem engedi, hogy a pocsolyában elrothadjon. Írása, bármily infernói hangulat uralkodik is oldalain, újra és újra kitűzi a remény lecsukló trikolóriját, hogy legvégül a felszabadulás nagyszerű himnuszával zárja be a regényt.

A »Hideg krematórium« az írón keresztül sokezer ember sorsát felölelő írás. A rövid regényben a legkülönbözőbb embertípusokkal találkozunk. Az író kemény tollal rajzolja meg valamennyit. A jókat éppúgy, mint faja söpredékjeit. Szinte ítéletszerűen hangzanak jellemzései, megállapításai. Olyan könyörtelenek, mint a zsidó őszövettség. Érezzük, hogy az emberek magukkal cipelik végzetük. S ha gonoszok, másokét is.

A »Hideg krematórium« nehéz, sűrű írás. Csak lassan, elgondolkozva jó olvasni. Debreczeni, mikor

hozzáfogott, tudta mire vállalkozott. Élete legfőbb művét írta meg. Mindenét beleadta.

S z í r m a i K á r o l y

ROBINSON CRUSOE

Testvériség-Egység kiadása, Újvidék, 1951

Robinson izgalmas története, amely most izléses kiadásban, szemléltető rajzokkal tarkítva a vajdasági könyvpiacra megjelent, nem új könyv. Két és fél évszázad óta a legnépszerűbb ifjúsági olvasmány a világ minden részén, s csak magyar nyelven idestova százhusz éve forog közkezen.

A kalandvágyó angol fiú, aki nem szereti a könyvet, a tanulást, mert új, ismeretlen földrészekkel vágyik megismerkedni, a serdülő ifjúság körében mindenütt és mindenkoron megértésre talál. Mai olvasói bizonyára éppen olyan izgalommal kísérik el Robinsont lakatlan szigetére és hallgatják lélekzet-állító elbeszélését arról a huszonhét küzdelmes évről, melyet ott eltöltött, mint ifjúkorunkban mi, vagy akár megjelenése idején az angol ifjúság.

Robinson szerzője, Daniel Defoe, történetének meséjét egy Alexander Selkirk nevű skót tengerésztől kapta, aki fellázadván, elhagyta hajóját és négy esztendő telt el egy lakatlan szigeten. Talán ez a magyarázata, hogy Robinson viszon tagságait még ma is úgy olvassák, mint megtörtént eseményt. Mert Defoe olyan híven ábrázolja az elképzelt életet Robinson szigetén, mintha a történet vele esett volna meg. Holott az író mértéktartóbb volt, mint az élet, sokat elhagyott Selkirk elbeszéléséből, mert azt tartotta, hogyha mindazt megírná, ami a fellázadt tengeressel megtörtént, meséje hihetetlennek tűn-